

zdravljem” koji je pre Prvog svetskog rata imao “čiste običaje, najveći deo naroda beše očuvan, poroka je bilo samo po mračnim jazbinama, najveća porodična tragedija bila je umrljana čast, srpska kuća značila je odmor duše”, imao je “urođeno osećanje” o časti i svetinji porodice. Vasić vidi osetnu promenu kod naroda od 1914. pod uticajem unutrašnjih “nakaza” ali i spoljašnjih neprijatelja “kojima su nedostajala njihova osećanja o časti porodice” (Vasić, 1919). Tihomir Đorđević je spadao u retke stare autore koji ni u prošlosti nije prepoznavao ideal, pa je negirao da su Srbi i početkom 19. veka bili visoko moralni ljudi, što je tumačio socijalnim promenama koje su uticale destruktivno na moral, ali i različitim poreklom, jer nisu se “saobrazili jedni drugima”. Po Đorđeviću, moral je bio “sveden na takav stepen, da se o njemu ne može govoriti bez groze, koja muti onu legendarnu sliku velikih dela, koju su naši pretci o sebi stvorili u borbi za oslobođenje od Turaka. Već sami vodi ustanaka pružaju vrlo sablažnjivih primera”, dok je “u masi narodnoj” bilo “još gore”. Tu je nabrajao “rodooskrvljenje”, napuštanje braka, vanbračni život, blud, vandračnu decu, prostituciju, venerične bolesti, silovanja, “homoseksualstvo i skotološtvo”. Kako po Đorđeviću, situacija nije bila bolja ni u redovima sveštenstva, zacarila se praznoverica, a “narod je bio disponovan za svakojaka, pa i najneverovatnija, priviđenja” (Đorđević, 1924).

Sintagma “mane njihovih vrlina” ipak pripada Bogdanu Popoviću koji je prepoznavao kao osnovnu karakteristiku “srpske rase” – veliku osetljivost. “Od nje vode svoje poreklo nekolike naše dobre osobine, izvesna bistrina, budna mašta, sposobnost toplog osećanja, sposobnost saučešća i idealizam; ali naporedo s njima i neke osobine koje su manje dobre: suviše živ temperament, koji se brzo uzruja pod uticajem spoljnih utisaka, nedovoljna vlada nad osećanjima, razdražljivost, naprasitost, suviše strasne želje, suviše jaka srdžba kad se te želje ne ispune, ponekad opasna neuzdržljivost u rečima, i ponekad – vrlo mi je žao reći – izvesna pakost i zavist”. Uporedo sa ovakvom naravi, po Popoviću, mladost srpskoga naroda je drugi uzrok “manama njegovih vrlina”. Popović je verovao da Srbi ne upravljaju dobro svojim osećanjima, da su im odgovori neumereni, da je u narodu prisutno puno nekulturnog “žestokog tipa”. Navodio je česte i teške svade, mržnju, prkos, zavist, ometanje i svlačenje na niže onoga što je dobro, podizanje onoga što je rđavo, zaustavljanje napretka, “sve su to najvećim delom posledice ‘žestoke’ naravi velikog broja naših sunarodnika”. Razmišljajući za vreme Prvog svetskog rata o antipatiji “koju su prema našem narodu osećali neki predstavnici stranih naroda, inače dobri ljudi”, Popović je konstatovao da su oni podsvesno na osnovu nekih događaja i svoga poznanstva sa predstavnicima naroda “osećali u nama večito prisustvo neobuzdanih osećanja, koja plaho izbijaju pri najmanjem opravdanom ili neopravdanom nezadovoljstvu, – sasvim nesrazmerno prema prilici koja ih je izazvala” (Popović, 1932).

Ni pred Drugi svetski rat nije se u realnosti prepoznavao nacionalni ideal, pa se pisalo o “popuštanju” nacionalne svesti. I tada, kao i danas, tražio se povratak “na srpsku brazdu” i pesnički poručivalo: “zato se moramo na vekovnu srpsku brazdu vratiti, vezu sa trinaest vekova srpske istorije uspostaviti, iskidane niti srpskog života sastaviti i izatkati, nogama na srpsko tle stati, dušu srpskim idealima izlečeti i okrepiti” (Drašković, 1947).

NEUPOREDIVOST.

Najčešće su ipak, autori razmišljali o srpskom nacionalnom “karakteru” kao suprotnosti “karakterima” drugih naroda, primarno Bugara, Albanaca i Hrvata. Eksplicitno se insistiralo da postoje “različnosti karaktera srpskoga i bugarskoga plemena”, pa dok je “srpsko pleme, miroljubivije naravi” trežilo da vodi “plemenski, patrijarhalni život”, dotle je “ratobornije bugarsko pleme” radilo “na rasprostranju svoje vlasti” (Agatonović, 1899); dok su Bugari i Grci pred Turcima “priklonili glave”, Srbi su protiv njih “vodili očajničku borbu” (Joksić, 1898), dok su Turci “gledali uvek u Bugarima miran i poslušan narod, vernu raju”, Srbi su se, naprotiv, uvek “opirali turskome nasilju, opirali se i lično i u masi” (Dragašević, 1902); samo su Srbi na Balkanu podobni “da razviju novu kulturu. Za Bugare bi se tek to najmanje moglo reći” (Ivanić, 1903); za razliku od Bugara, koji su primili hrišćanstvo u 11. veku, “zna” se da su srpska plemena “primila hrišćanstvo vekovima ranije” (Ivanić, 1906); za razliku od Srba, “za Bugare se do pre 5 u opšte nije ni znalo da postoje” (Ivanić, 1908); stanje svesti kod Srba i Bugara razlikovalo se još prilikom doseljavanja na Balkan, pa je “prema kritičkoj istoriji ta plemenska svest više je bila razvijena u srpskih plemena no u bugarskih” (Hadži-Vasiljević, 1906); “ne, Bugari za takove junačke podvige nikad nisu bili momci već jedino Srbi i prvo Srbi” (Ilić, 1908); Srbi su “pokazali više naučnog i književničkog dara no Bugari, Mađari” (Cvijić, 1912), “dinarska darovitost” se može videti tek u poređenju sa Bugarima, “koji nisu stvorili nijednu od gornjih velikih tvorevina i nisu dali onakve darovite ličnosti” (Cvijić, 1914); Srbi imaju karakternu crtu da su “u opšte po našoj čednijoj, slovenskoj naravi, više skromniji i tolerantniji” dok Bugare karakteriše “oholi ton”, ali dosta je bilo srpske tolerancije “koju nam niko ne priznaje kao dobru karakternu crtu, kao vrlinu, već smatra kao slabost” (Andonović, 1913). Razlika između Srba i Bugara tražena je i u tezama pa su “dugo robovanje Bugara, i neprekidna borba Srba, slovensko poreklo Srba i tatarska osnovica Bugara, stvorile su kod obe strane nekakvu odelitu narodnu dušu, neke naročite navike koje su ih izdvojile u dve zasebne grupe po karakteru”, a kad bi se pominjala imena znamenitih državnika i ratnika “slavom uvenčanih, srpskih i bugarskih, izgleda da bi se, na stotinu Srba, jedva mogao pomenuti jedan Bugarin! Takav je isti odnos i u oblasti nauke” (Stepanović, 1913); I srpski vojnik je bio “bezuslovno inteligentniji od bugarskog. Bio je trezveniji, hladniji”, “srpska je kultura starija i jača od bugarske. Srpski je seljak i bistriji i ume bolje da se dovije”, a Bugari su išli “krivim putem”, i dok njihovo oduševljenje za Makedoniju “beše zidano na pesku, na neistini, na pripovetci, srpsko oduševljenje beše osnovano na stvarnosti” (Tomić, 1914). Srbi su 1913. “izneli obraz jednog retko humanog protivnika”, dok iz istih borbi “poznata su svetu strašna svirepstva” Bugara, a mir na Balkanu je nemoguć “zbog ratničkog mentaliteta Bugara” kome nasuprot stoje Srbi sa “idealom jedne rase za slobodom”. Nasuprot bugarske, istorija Srba je značila “ne mržnju jedne rase protiv drugih; već težnju, ideal jedne rase za slobodom” (Vasić, 1919); “plemenita prava Slovenska duša našega naroda nikada ne može biti